

—
—

KÖLCSÖNÖS ÁTSZÖVŐDÉSEK

KÖLCSÖNÖS ÁTSZÖVŐDÉSEK

A Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégiuma
2016. évi PhD-konferenciájának tanulmányaiból

Debrecen, 2016. március 4.

KÖLCSÖNÖS ÁTSZÖVŐDÉSEK

A Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégiuma
2016. évi PhD-konferenciájának tanulmányaiból

Debrecen, 2016. március 4.

Külgazdasági és Külügyminisztérium
Budapest, 2017

A kötet az Emberi Erőforrások Minisztériuma által támogatott konferencia előadásainak válogatását tartalmazza

A kötet szerzői:

Baka L. Patrik, Balázs Aletta Júlia, Bíró Lukovics Anikó, Boros László, Cseh Dániel, Csíkos Tímea, Fülöp Ilona, Gazdag Vilmos, Hevő Péter, Hires-László Kornélia, Istók Béla, Jávor Rebeka, Kis Csaba, Kiss Gábor, Kocsis Lenke, Kohut-Ferki Julianna, Lovas Eldina, Major Imre, Murényi Sztella, Nagy Ákos, Nagy Erika, Némety Alexandra, Ondrejcsák Eszter, Orosz Júlia, Plonický Tamás, Rád András-László, Rád Anita, Sárosi-Blága Ágnes, Sebestyén Tihamér, Silló Ágota, Simkó Csilla, Széman E. Rózsa, Szimkovics Tamás, Szinay Ildikó, Szitás Andrea, Szitás Péter, Vrábel Tünde

A kötet tanulmányait lektorálták:

Dr. Bodrogi Ferenc Máté, dr. Forisek Péter, dr. Kavacsánszki Máté, dr. Murányi István, Novák Ádám, Schrek Katalin, Szeghő Patrik, dr. Teperics Károly, dr. Tóth Valéria, prof. dr. Varga Zoltán

Felelős kiadó:

Hammerstein Judit,

Külgazdasági és Külügyminisztérium, külföldi magyar intézetekért és nemzetközi oktatási kapcsolatokért felelős helyettes államtitkár

Szerkesztő és tördelő:

Novák Anikó

Borítóterv:

Kincses Endre

Együttműködő intézmény:

Együttműködő partnerek:

A Magyar Doktorandusz Közösség tagszervezetei:

TéKa Szlovákiai Magyar F fiatalok Tudományos és Kulturális Társulása

Momentum Doctorandus

Romániai Magyar Doktorandusok és F fiatal Kutatók Szövetsége

Vajdasági Magyar Doktorandusok és Kutatók Szervezete

ISBN 978-615-5389-62-7

TARTALOM

<i>Előszó</i>	9
<i>A PhD-konferencia 2016 programja</i>	11
<i>Humántudományok</i>	
VRÁBEL TÜNDE: Diskurzus Fortunáról. A szerencse szerepe az Udvari Schola és a Discursus de summo bono című művekben	19
BALÁZS ALETTA JÚLIA: Kép és szöveg viszonya Inczédi József <i>Liliomok völgyében</i>	39
SZITÁS ANDREA: A Komáromi Tudós Társaság jelentősége a magyar felvilágosodás időszakában	49
MAJOR IMRE: Szindbád a mitikus hős	63
SZITÁS PÉTER: Szentírási vonatkozások Samuel Beckett <i>A játszma vége</i> című drámájában	72
KOCSIS LENKE: Kulturális regiszterek Térey János <i>A Legkisebb Jégkorszak</i> című verses regényében	84
BAKA L. PATRIK: Az allohistorizmus krónikája	103
PLONICKÝ TAMÁS: Válság vagy változás, avagy mit olvasnak általános iskolás diákjaink?	119
SZÉMAN E. RÓZSA: Szavalóművészek a két világháború közének Erdélyében	132
NÉMETY ALEXANDRA: Petőfi-versek szlovák fordításainak stílusjellemzői	149
ISTÓK BÉLA: „Pofára esett, mint a zsíros kenyér.” A humor és az internetes mémek kapcsolata egy emlékezetes megmozdulás tükrében	167
GAZDAG VILMOS: Az államnyelvi hatás tükröződése a kárpátaljai magyar hírportálok nyelvhasználatában	185

KOHUT-FERKI JULIANNA: Az etnikai együttélés jellemzői Beregdédán	199
NAGY ÁKOS: A hatalom bosszúja? Jobbágytelki narratívumok egy kultúrverseny kapcsán	212
LOVAŠ ELDINA: Születések és keresztelesek Vörösmarton az első fennmaradt református kereszteleési anyakönyv alapján	225
BOROS LÁSZLÓ: A Leánycserkészlet átalakulása és fejlődése Kárpátalján (1937–1945)	237
ONDREJCSÁK ESZTER: A dányi római katolikus plébánia jelenkori története	246
KISS GÁBOR: A II. Vatikáni Zsinat jelentősége a katolikus egyházjog tükrében	254
SIMKÓ CSILLA: A görög vázák üzenete – a mindennapi nő az ókori Attikában	262
KIS CSABA: Eger város adóköteles lakossága a Rákóczi-szabadságharc idején (1703–1710)	278
CSEH DÁNIEL: Gazdasági „őrségváltás” – A tulajdonviszonyok átrendezése Jászberényben (1945–1948)	294
BÍRÓ LUKOVICS ANIKÓ: A Csehországba deportált magyarok kárpótlása 1950 és 1952 között	312
OROSZ JÚLIA: A szovjet nőideál és a kárpátaljai valóság	329
HEVŐ PÉTER: Az NSZK külpolitikája a kuvaiti krízis első felében	343
<i>Társadalomtudományok</i>	
SZINAY ILDIKÓ: Brit hatás a kormányfői hivatal átstrukturálására 2015-ben?	363
JÁVOR REBEKA: A kétnyelvűség hatása a végrehajtó funkciókra kisgyermekkorban	374
CSÍKOS TÍMEA: A gasztrális neofóbia (a nemzeti ételek és az új ételtechnológiai eljárások tükrében)	385

FÜLÖP ILONA: Esélyek és lehetőségek. Kvalitatív terepkutatás a helyi lakosság turizmussal kapcsolatos attitűdjének vizsgálatára	399
SZIMKOVICS TAMÁS: Az új ukrajnai közoktatási tanterv hatása az oktatott programozás minőségére	415
SÁROSI-BLÁGA ÁGNES: A rurális elit szerepe a vidékfejlesztésben: tudáshasználat és fejlesztéspolitikai elképzelések a székelyföldi Felcsík kistérségben	424
HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA: Hétköznapi etnicitás egy kárpátaljai város életében	437
SILLÓ ÁGOTA: Egy csíkszeredai önkéntes akció résztvevőinek helyzetképe	452
RÁD ANITA, RÁD ANDRÁS-LÁSZLÓ: A lelkeszi hivatás iránti elsődleges elköteleződés mint harmadik vagy komplementáris pozíció	467
<i>Természettudományok</i>	
MURÉNYI SZTELLA, MALETIC SNEŽANA, AGBABA JASMINA, RONČEVIĆ SRĐAN, MOLNAR JAZIĆ JELENA, TUBIĆ ALEKSANDRA, KRAGULJ ISAKOVSKI MARIJANA, DALMACIJA BOŽO: A szedimentben előforduló szerves vegyületek anaerób degradálása mangán hozzáadásával	477
NAGY ERIKA: A méhnyakrákban szenvedő betegek életminősége a sugárterápia után	492
SEBESTYÉN TIHAMÉR: Székelyföld fahulladékának energiapotenciálja lehet a régió energiaszektorának hajnala?	505
<i>A kötet szerzői</i>	525

GAZDAG VILMOS

Az államnyelvi hatás tükröződése a kárpátaljai magyar hírportálok nyelvhasználatában

A kutatókat régóta foglalkoztatja a Kárpát-medencében együttélő népek nyelvi kölcsönhatásának kérdése, így a magyar nyelvészeti szakirodalomban is központi szerepet tölt be. A kárpátaljai magyarság – más határon túli magyar régiók lakosságához hasonlóan – a kisebbségi létből adódóan a mindennapi kommunikáció során az anyanyelve mellett kénytelen a mindenkori államnyelve(ke)t is használni, mely természetesen hatással van az anyanyelvi kommunikációra is. A kutatás a kárpátaljai magyar hírportálok nyelvhasználatában vizsgálja az államnyelvi hatást. Az azokon megjelenő államnyelvi kontaktuselemek fogalomköri kategóriákba sorolásával kirajzolódnak azok a nyelvi szinterek, ahol a legintenzívebb az államnyelvi hatás. Gyakori a kölcsönzés a hivatali élethez kapcsolódó területeken: foglalkozások, dokumentumok, intézmények és szervezetek neveinek államnyelvi alakjainak használatában. Az ide tartozó lexikai elemek meghonosodására az államnyelvi terminológia kizárólagos használata szolgálhat magyarázatul.

Kulcsszavak: államnyelvi hatás, kárpátaljai magyar hírportálok, kontaktuselemek, sajtónyelv

Bevezetés

Kisebbségi létben nagy erőfeszítéseket kell tenni az anyanyelv megtartásáért, átörökítéséért, ápolásáért és oktatásáért (vö. Kelemen–Szoták–Göncz 2009). E „harcban” az oktatás és a vallás mellett fontos szerepe van az anyanyelvi médiának is, ugyanis az optimális gyakoriságú anyanyelvű műsorszolgáltatás és a kisebbségekkel kapcsolatos sajtótermékek – a nemzeti szimbólumok használata és a standardizált nemzeti nyelv szétterjesztése révén – nagymértékben hozzájárulnak az anyanyelvi identitás fenntartásához és a nemzeti kapcsolatok megerősödéséhez (l. Papp Z. 2009, Péntek 2008, Szoták 2009). S mivel a média egyfajta normaként is szolgál, azaz magában foglalja az ismeret (tudás) és a minta, a van és kell mozzanatát, tehát tükör és példa is egyben (Balázs 2000, 18), különösen fontos a helyi magyar nyelvű média megléte is, ugyanis a regionális színezetet, a kisebbség számára nagy jelentőséggel bíró eseményeket csak ez tudja valós formájában, értékvesztés nélkül bemutatni. De mit is kell érteni a „regionális színezet” alatt?

A kárpátaljai magyarság – más határon túli magyar régiók lakosságához hasonlóan – a kisebbségi létből adódóan a mindennapi kommunikáció során az anyanyelve mellett kénytelen a mindenkori államnyelve(ke)t is használni (Csernicskó–Márku 2007, 14), mely természetesen hatással van az anyanyelvi kommunikációra is. Ugyanis az effajta másod- vagy államnyelvi hatások következtében az egyes országokban a magyar

nyelvnek sajátos, könnyen azonosítható jellegzetességeket mutató változatai alakultak ki (Szilágyi N. 2008, 105–106), melyek több szempontból eltérnek egymástól és az anyaországi nyelvjárásoktól is (Lanstyák–Szabó Mihály 1997, 6).

A kárpátaljai magyar nyelvváltozatokat ért államnyelvi hatások kutatástörténete

A kutatókat régóta foglalkoztatja a Kárpát-medencében együtt élő népek nyelvi kölcsönhatásának kérdése (Udvari 1997, 423–435), így a magyar nyelvészeti szakirodalomban is központi szerepet tölt be. E vizsgálatok jelentős részét a határon túli magyar nyelvváltozatokat ért államnyelvi hatások teszik ki. A kérdéskör kutatásában fontos szerepet tölt be az MTA határon túli nyelvi irodáit¹ egyesítő Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat (l. Benő–Péntek 2011), melynek fő programja a határon túli magyar nyelvváltozatok leírása, valamint a magyar nyelv „határtalanítása.” Nézzük, hogy történeti szempontból mi is jellemzi Kárpátalján a mára rendszeres gyakorisággal megvalósuló magyar–szláv nyelvi kapcsolatok kutatástörténetét!

A magyar nyelvet ért szláv hatás rendszeres vizsgálata már az 1800-as években aktív fejlődésnek indult (pl. Miklosich 1871, 74; Asbóth 1893, 53; Asbóth 1907, 102; Melich 1910), s Kniezsa István (1955) nagyszabású munkájával mintegy beteljesedni látszott a 20. század közepén. Viszont a regionális, és így a kárpátaljai magyar nyelvváltozatok vizsgálata meglehetősen későn vette csak kezdetét. A trianoni békeszerződés még inkább gátat szabott az ezeket érintő kutatások kibontakozásának. Ezenkívül a háborút követő gazdasági visszaesés is nyomot hagyott a magyar nyelvtudomány életében. A nyelvészeti folyóiratok tengődtek, nagyobb lélegzetű munkák, szintézisek megjelentetése ez okból is eléggé reménytelenné vált (Benkő 1991, 1–14). Így érthető az is, hogy a határon túli magyar területek, közöttük „a kárpátaljai magyar nyelvjárások is majdnem egészen kiestek a magyar nyelvjáráskutatás látószögéből. A helyi magyar nyelvjáráskutatás pedig még csak első lépéseit teszi, és hosszú évekre lesz szüksége, hogy behozza a lemaradást” (Fodó 1973, 41). Ezt jelentős mértékben nehezítette az intézményi háttér hiánya. Evégett egészen az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének a megnyitásáig (1963) lényegében nem is folytak ez irányú tudományos kutatások (Csernicskó 1998, 19–20). Az első és mindmáig egyetlen olyan munka, amely monografikusan dolgozza fel egy kárpátaljai magyar nyelvjárás ukrán kölcsönszavait, Kótyuk István 1973-ban írt kandidátusi értekezése (Csernicskó 1997, 89). Ennek ellenére számos olyan nyelvhasználati szintér van, melyek kutatásai még napjainkban is csak a kezdeti fázisban tartanak. Ilyen szintér például a média nyelvhasználata is, mely

1 Felvidéken a Gramma Nyelvi Iroda, Kárpátalján a Hodinka Antal Intézet, Erdélyben a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, Vajdaságban a Magyar Nyelvi Korpusz, Újvidéken az Újvidéki Egyetem, Szabadkán pedig a Magyarságkutató Tudományos Társaság foglalkozik a helyi nyelvváltozatokra irányuló kutatások végzésével.

kétségtelenül kiemelt szerepet tölt be a határon túli magyarság nyelvi változásainak folyamatában. Hiszen a másodnyelvi elemek használata a helyi magyar sajtóban e szavak meghonosodásának egy újabb lépcsőfokaként is értelmezhető.

Azáltal ugyanis, hogy a regionális magyar nyelv „hivatalos” (beszélt/írott) formáiban is megjelennek e szavak, egy ún. „kodifikációs” folyamat is kezdetét veszi, s ezzel egyidejűleg a másodnyelvi elemek használata kapcsán egyfajta megerősítésként is szolgál az adott médiatermék „fogyasztói” számára. Meglehetősen kevés viszont azon munkák száma, melyek a kárpátaljai magyar sajtó nyelvhasználatát, az azokban tükröződő másodnyelvi hatásokat, vagy az itt megjelenő másodnyelvi elemek feldolgozását tűzték volna ki célul. Ide sorolhatjuk például Balogh Lajos (1994, 27) 90-es évek közepén írt tanulmányát, illetve egy a Balassi Intézet Márton Áron Kutatói Szakkollégium keretében végzett korábbi kutatásunk eredményeit bemutató írásunkat is (Gazdag 2013a).

A modern kor technikai vívmányai, ha megkésve is, de a kárpátaljai magyarságot is elérték. Így mára a hagyományos sajtótermékek (nyomtatott újságok) helyett az aktuális eseményekről, friss hírekről Kárpátalján is egyre többen online tájékozódnak.

S bár internetes újságok/hírportálok „nagyban hasonlítanak hagyományos társaikhoz, többségükben szerkesztőség működik, melyekben újságírói végzettséggel és/vagy tapasztalattal rendelkezők dolgoznak” (Szabó 2008), illetve a szerepükre „vonatkozó megállapítások nem térnek el az egyéb médiaorgánumokkal kapcsolatban elmondottaktól” (Kovách 2004), a határon túli magyar nyelvjárások regionális sajátosságainak megjelenése szempontjából ezek vizsgálata mégis értékes információkkal szolgálhat.

A sajtónyelv kapcsán végzett kölcsönszó-vizsgálatok jelentősége

A különböző nyelvhasználati szintereken jelentkező másodnyelvi hatások és az azok nyomán meghonosodott kölcsönszavak megfigyelése révén egyrészt figyelemmel kísérhető az egyes szavak meghonosodási folyamata is. Ezt az 1. ábrával tudjuk szemléltetni, amiben jól kirajzolódik az, hogy a kölcsönszavak legnagyobb számban a beszélt nyelvi szintereken honosodnak meg, s folyamatosan csökkenő számmal haladnak végig a különböző írott szintereken át a kodifikációig.

A kölcsönszavak használati mértéke másrészt bizonyos nyelvi folyamatokkal hozható kapcsolatba. A kölcsönszavak használati mértéke, és az adott közösségben való elfogadottsága fontos mutatóként szolgálhat a nyelvi folyamatok vizsgálatakor (lásd az 2. ábra).

Ezzel kapcsolatban Lanstyák István (2014, 109) megjegyzi, hogy annak, hogy egy kétnyelvű közösségben nyelvcsere induljon meg, s az esetleg végbe is menjen, mindig nyelven kívüli okai vannak. Borbély Anna a nyelvcseret egy folyamatként vázolja fel, melynek kezdeti fázisában „a közösség egy vagy több tagja nem használja többé csoportja anyanyelvét”, míg „a befejezésekor a közösség tagjai közül már senki sem beszél a közösség eredeti nyelvét” (Borbély 2001, 194).

1. ábra: A kölcsönszavak meghonosodási folyamata

2. ábra: A kölcsönszavak használata és a nyelvi folyamatok összefüggései

A kutatásról: Célok és nehézségek

Jelen munka keretében a három leglátogatottabb kárpátaljai magyar hírportálon (a karpatalja.ma, a karpatinfo.net és a karpathir.com) megjelenő írások nyelvhasználatát, illetve a nyelvi interferencia nyomán jelentkező regionális sajátosságokat kívánjuk vizsgálni, amelyek a kölcsönszavak, a kódváltások használatában, illetve a névhasználati sajátosságok jelentkezésében realizálódnak. A kölcsönszavak előfordulására vonatkozó vizsgálatainknál az említett hírportálok keresőmotorjaiban rákerestünk a korábbi

kutatásaink² alkalmával gyűjtött szólistákra. A kárpátaljai magyarság nyelvi helyzetét ismerve a következőket feltételezzük: 1. Az általunk vizsgált hírportálokban megjelenő írásokban a köznyelvhez hasonlóan használatosak az államnyelvi kontaktuselemek, melyek sok esetben kiszorítják a standard magyar megfelelőket, vagy épp azok jelentésének a pontosítására szolgálnak; 2. A hírportálok nyelvhasználatában megjelenő államnyelvi kontaktuselemekre vonatkozóan is érvényesek a sajtónyelv kapcsán tett korábbi megállapításaink.

Az ilyen jellegű vizsgálatok során a standard magyar szavak kölcsönszói homonimáinak³ a keresése komoly nehézségekbe ütközik. Az adott oldalak keresőmotorjai ugyanis ezek között nem tudnak különbséget tenni, így bizonyos esetekben akár több száz találatot is adnak egy-egy szó kapcsán, melyek között gyakran a keresett kölcsönszó nem is található meg. E jelenséget a következő példákkal szemléltethetjük:

akt – A szó a MNyÉSz (I: 91) és az ÉKSz² (18) szerint is a meztelen emberi (általában női) testet, valamint az azt ábrázoló művészi alkotást jelenti. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokban viszont az akt (fn '-t, '-ja) az ukr., or. акт kölcsönszó átvételeként 1. jegyzőkönyv; 2. okirat jelentésben is használatos (lásd pl. KMNySz I: 26).

bástya – A szó kapcsán a MNyÉSz (I: 427) és az ÉKSz² (91) is a következő jelentéseket adja meg: 1. Erődítmény falából kiugró, rendsz. a fal fölé emelkedő félkör v. sokszög alapú, kőből, földből, fából készült építmény; róla az erőd előtti terepet puská- v. ágyútűz alá lehet venni. 2. (átvitt értelemben) Vminek erős védelmezője, szilárd támasza; erőd. 3. (sport) A sakkjáték egyik bábja, mely a játék megkezdésekor a tábla négy sarkának vmelyikén helyezkedik el, s játék közben egyenes irányban mozog és üt; torony. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokban a bástya (fn '-t, '-ja) az ukr. водонапірна башта; or. водонапорная башта víztorony jelentésű szavak előtagjának elmaradásával azonos jelentésben honosodott meg. A KMNySz (I: 64) az ugyancsak víztornyot jelölő básnya címszó egyik alakváltozataként tartja számon.

Szó- és névhasználati jelenségek a kárpátaljai magyar hírportálok nyelvhasználatában

A szláv hatás a kárpátaljai magyar hírportálokban, ahogyan a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban, a kölcsönszavak használatán túl más jelenségek formájában is kimutatható. Ezek között kell megemlítenünk a kárpátaljai magyarok névhasználatával kapcsolatos sajátosságokat is. A továbbiakban ezeket a sajátosságokat próbáljuk meg röviden bemutatni.

2 A korábbi kutatásaink során élőnyelvi hanganyagokból gyűjtöttük ki a keleti szláv (orosz és ukrán) kölcsönszavakat, illetve hasonló céllal lexikográfiai, sajtó- és szaknyelvi, valamint szépirodalmi vizsgálatokat is végeztünk. Az említett kutatások eredményeiről publikációk formájában adtunk számot. Lásd: Gazdag 2010a, 2010b, 2013a, 2013b.

3 A standard magyar szavak kölcsönszói homonimái azok a szavak, melyek új, a magyarban nem ismert jelentésben használatosak a kárpátaljai magyarok körében.

Névhasználati sajátosságok

A szláv hatás a kárpátaljai magyarok névhasználatára is komoly befolyást gyakorol. Kárpátalján a keleti szláv szokás szerint a magyarokat is háromelemű névvel (családnév–keresztnev–apai név) anyakönyvezik (Beregszászi–Cserniczkó 2003), illetve a magyar nevek is az ukrán írásrendnek megfelelően cirill betűkkel szerepelnek minden személyi okmányban (Beregszászi–Cserniczkó 2003). Ezek természetesen nemcsak a hivatalos dokumentumokban rögzültek. A kárpátaljai magyar köznyelvben is rendszeresen használják őket. Szóbeli használatuk egyfajta metaforikus kódváltásként is felfogható, hiszen az a többségi kultúra megszólítási hagyományának a kisebbségi nyelvi reprezentációjaként is értelmezhető. Vagyis ez a nyelvi forma összemosza a „mi” és az „ők” csoportot (Márku 2008). Emellett a helyi magyar sajtóban, s így természetesen a magyar hírportálok nyelvhasználatában is gyakran találkozhatunk a háromtagú nevekkel. Pl. Mellesleg miért nem lépett összeköttetésbe Ivan Ivanovics Balogával ...? [karpatalja.ma – 2012/12/27]. Sőt az is igen gyakori jelenség, hogy ismert személyeket a vezetéknev elhagyásával csak a kereszt- és apai nevükön emlegetnek a kárpátaljai magyar sajtóban. Pl. Viktor Fedorovics párttársai gyakorlatilag aláaknázták az új elnök társadalmi elfogadottságát. [karpatinfo.net – 2010/03/05 - 21:30]⁴ Ugyanakkor, ahogyan azt Cserniczkó István is megjegyzi, ezek a névformák idegenül csengenek még az edzett kárpátaljai magyar füleknek is, ezért az „otcseszto”-t megpróbálták elfogadhatóbbá, magyarosabbá tenni azáltal, hogy tulajdonképpen lefordították magyarra a fenti típusú neveket. Az így keletkezett névalakok továbbra is háromeleműek maradtak ugyan, de talán több közülük van a magyar nyelvhez, mint eredeti formájukban (Cserniczkó 1997). Ezekben az esetekben a vezetéknev a magyar névhasználati szabályoknak megfelelően az első helyre kerül, az apai név pedig az ics végződés helyett é birtokjelet kap, vagyis a fenti példa alapján az Ivan Ivanovics Baloga-ból Baloga Iván Iváné lenne, de hogy egy magyarosabb példát is említsünk a Sztepan Sztepanovics Tovt-ból ilyen esetben Tóth István Istváné lesz.⁵

A kárpátaljai magyar hírportálok orosz és ukrán kölcsönszavai

A kölcsönszavak megjelenési formái

A hírportálok kapcsán is helytállóak a kölcsönszavak megjelenési formái kapcsán tett korábbi megállapításaink (Gazdag 2013a), vagyis, hogy a kölcsönszavak megjelenési formája nem egységes még egy-egy sajtóterméken belül sem. A legtöbb esetben az adott írás szerzője saját belátása alapján döntheti el, hogy e szavakat milyen formában

4 Az idézett mondatban a Viktor Fedorovics név Ukrajna korábbi elnökére Viktor Janukovicsra vonatkozik.

5 Az említett jelenségre a kárpátaljai magyar hírportálokon nem találtunk példát.

kívánja használni. A leggyakoribb használati módok a következők:

1. A szláv szó kiemelése nélkül fut a szöveg, vagyis a szót magyar nyelvi elemként használják fel: Pl. Gyomos kertek parlagfű-mentesítésére többféle herbicid is eredményesen használható. [karpatinfo.net – 2014/08/01 - 15:22]; vö. herbicid < ukr. гербицид; or. гербицид – gyomirtószer.

2. A szláv szó idézőjelben található a szövegben, vagyis a szerző éreztetni kívánja e szó idegen jellegét: Pl. Amit a „povesztkáról” tudni érdemes. [karpathir.com – 2015/06/27 - 14:39]; vö. povesztká < or. повестка – katonai behívó.

3. A szláv szó zárójelben található; azaz a szó a magyar megfelelő egyértelműsítésének eszközéül szolgál: Pl. Az Ukrán Belügyminisztérium Közlekedésrendészete (DAI) igazán vegyes érzéseket vált ki az emberekben. [karpatinfo.net – 2013/05/05 - 10:11]; vö. DAI < ukr. Державна автомобільна інспекція → ДАІ – Állami Közlekedésrendészet.

A kölcsönszavak szemantikai mezői

Államnyelvi kontaktuselemeket a kárpátaljai magyar nyelvhasználat minden színterén találhatunk. Azokon a területeken, ahol erős államnyelvi dominanciával kell számolni, nagyobb a kölcsönszavak előfordulása, mint azokon, ahol az anyanyelv szinte kizárólagos használatát figyelhetjük meg.

Az élőnyelvi dialektológiai kutatások során már igazolódott az, hogy a szókölcsonzés mértéke és a kölcsönszavak aránya eltérő lehet az egyes dialektusokban (Csernicskó–Hires 2003). Ezért a kétnyelvűséggel foglalkozó szakemberek többsége célszerűnek tekinti elvégezni a kölcsönszavak fogalomkörü csoportosítását is. Ugyanakkor az egyes munkákban alkalmazott a fogalomkörü kategorizációk a katalogizált elemek sokfélesége miatt jelentős eltéréseket mutathatnak. A lexikai hungarizmusokat Csopey László (1881) tanulmányában 5, Petro Lizanec (1970) egyetemi jegyzetében 29, míg Bárány Erzsébet (2010) tanulmányában 15 tematikai csoportba sorolja. A magyar nyelv szláv lexikai elemeit Kniezsa István (1942) 8, míg az ungi magyar nyelvjárás ukrán kölcsönszavait Kótyuk István (2007) 21 fogalomkörbe csoportosítva adja meg. Lizanec Péter (1993, 50–56) a kárpátaljai magyar nyelv szláv lexikai elemeit az átvétel ideje alapján két csoportba sorolja: régi ukrán/ruszin és új ukrán/ruszin elemek.

A fentebb bemutatott fogalomkörü kategorizációk összevonása és módosítása alapján az internetes kommunikációban előforduló keleti szláv kölcsönszavak csoportosítását is elvégezhetjük. Eszerint a kárpátaljai magyar hírportálokon megjelenő államnyelvi kontaktuselemek (orosz és ukrán kölcsönszavak) a következő szemantikai mezőkbe sorolhatók.⁶

⁶ A terjedelmi korlátokra való tekintettel az egyes szemantikai csoportoknál (fogalomköröknél) csak néhány példát tüntettünk fel.

1. Intézmények

vojenkomát < or. военкомат → военный комиссариат – 1. hadkiegészítő parancsnokság; 2. sorozási hely; — Mindketten azt mondták, hogy be kell mennem Beregszászba a „vojenkomátra”. [karpatalja.ma – 2014/07/05]

ZsEK < ukr. Житлово-експлуатаційна контора → ЖЕК; or. Жилищно-експлуатаційна контора → ЖЭК; – lakásgazdálkodási hivatal; — Rábírható-e a ZSEK a tatározásra? [karpainfo.net – 2011/03/06 - 12:20]

2. Szervezetek, pártok

szovhoz < or. совхоз → советское хозяйство – 1. állami gazdaság; 2. szovhoz; — Felosztják a Muzsalyi Szovhoz földjét. [karpatalja.ma – 2016/02/04]

ráda < ukr. рада – tanács (szervezet) — A Ráda döntése szerint a szerződéses katonáknak három év helyett hat hónapot kell szolgálniuk. [karpathir.com – 2015/10/06 - 11:51]

3. Foglalkozások, tisztségek

csinovnyik < ukr., or. чиновник – hivatalnok, tisztségviselő; — Odabent a csinovnyikok egy újabb hivatalos ünnepséget tervezgettek. [karpatalja.ma – 2014/02/15]

deputát < ukr., or. депутат – 1. képviselő; 2. küldött; — A teremben számos „deputát” helyett mások nyomták meg a szavazógombot. [karpainfo.net – 2010/06/26 - 08:45]

4. Dokumentumok

paszport < ukr., or. паспорт – személyigazolvány; — Figyelmeztettek, hogy mindig legyen nálam a »paszportom«. [karpatalja.ma – 2013/03/03]

plán < ukr., or. план – terv, tervezet; — A sört a megszokott 45 nap helyett csak 11 napig érlelhetnék, mert sürgetett a „plán”. [karpainfo.net – 2009/04/09 - 11:30]

5. Közigazgatás

rajon < ukr., or. район – 1. járás; 2. kerület, körzet; — A rajon pedig tulajdonképpen a körzetnek a megfelelője. [karpainfo.net – 2015/05/29 - 09:05]

oblaszty < ukr., or. область – terület; a megyének megfelelő közigazgatási egység; — A megyéket – oblaszty – régiókká keresztelnék át. [karpathir.com – 2015/05/16 - 16:46]

6. Nemzetek, népek és vallások megnevezése

hucul < ukr. гуцул – A Kárpátokban élő ukrán népcsoport; — Egy régi, hucul képviselőbe öltöztetett gyerekeket ábrázoló kép akadt a kezembe. [karpatalja.ma – 2015.09.24]

pravoszláv < ukr. православний; or. православный – 1. ortodox; 2. ortodox vallású ember; — Az ukrán pravoszláv egyház kész arra, hogy a mostani renddel ellentétben ők is december 25-én ünnepelejkék a karácsonyt. [karpathir.com – 2016/01/08 - 10:51]

7. Egészségügy

meducsilisce (köznyelvi meducsi) < ukr. медичне училище → медучилище; or. медицинское училище → медучилище – egészségügyi szakközépiskola; — Az akciót a Beregszászi Egészségügyi College („meducsi”) tanárai szervezték. [karpatinfo.net – 2014/10/02 - 17:10]

felcser < ukr., or. фельдшер – orvossegéd; felcser; — A település felcsere értesítette erről a rendőrséget. [karpathir.com – 2015/11/10 - 12:10]

8. Pénzügy⁷

hrivnya/hriveny < ukr. гривня – Ukrajna hivatalos pénzneme; — A hivatalnok 40 ezer hrivnya összegű pénzt követelt egy helyi üzletembertől. [karpatinfo.net – 2016/01/20 - 13:34]

kopijka < ukr. копійка; or. копейка – 1. a rubel és a grivnya váltópénze; 2. aprópénz; — 2015. szeptember 1-től a villanyáram lakossági ára átlagosan 23 százalékkal, azaz 62,8 kopijkára nő. [karpatlja.ma – 2015.09.01.]

9. Oktatásügy

szertifikát < ukr. сертифікат; or. сертификат – bizonyítvány; igazolás, tanúsítvány; — Az Ukrajnában licencált képzésekre csak a 2016-ban szerzett szertifikát érvényes. [karpatinfo.net – 2016/01/19 - 07:58]

bibliotéka < ukr. бібліотека; or. библиотека – könyvtár; — Idén pedig öt bibliotékát ajándékozunk meg fejenként száz-százhusz lemezzel. [karpatlja.ma – 2014.09.17.]

10. Katonáság

komangyirovka < or. командировка – kiküldetés, misszió; — Már két éve nem kell munkaügyi kiküldetési nyomtatványt („komangyirovka”) kiállítani a vállalkozóknak. [karpatlja.ma – 2013/06/18]

lágér < or. лагерь – tábor; — A Kijev melletti Azovec katonai lágérben az Azov

⁷ A pénznevek kapcsán gyakran felmerülő kérdés az, hogy ezekre kölcsönszavakként vagy pedig egzotizmusokként kell-e tekinteni. Véleményünk szerint a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatában előforduló pénznevek, mint pl. a grivnya/hrivnya = Ukrajna hivatalos pénzneme, a rubel = a volt Szovjetunió és a jelenlegi Oroszország pénzneme, illetve a pénzérmét jelölő kopijka/kopek, mégis inkább a kölcsönszavak kategóriájába tartozik, ugyanis ezek használata a mindennapi kommunikációban előforduló természetes jelenség, s nem pedig az idegenszerűséget kiemelni kívánó hatáselem.

zászlóalj katonái gyerekeket képeznek ki. [karpathir.com – 2015/08/13 - 15:40]

11. Elvont fogalmak

peresztrojka⁸ < ukr., or. перестройка – átépítés; — Az 1980-as évek közepén meghirdetett peresztrojka felébresztette a nemzeti öntudatot a szovjet föderáció nemzeti körében. [karpatinfo.net – 2015/03/11 - 13:00]

holodomor < ukr. or. голодомор – éhínség; — A holodomor ideje alatt a kannibalizmus is megjelent. [karpathir.com – 2015/11/28 - 11:18]

12. Járművek, közlekedési eszközök

marsutka < or. маршрутка; ukr. маршрутне таксі – iránytaxi; — Március 1-től drágul az ungvári „marsrutka”. [karpatalja.ma – 2013/01/27]

elektricska < ukr., or. електричка – villanyvonat, a magyarországi HÉV- nek megfelelő helyközi vonatjárat; — Levágta egy férfi lábát a Munkács - Szjanki között közlekedő elektricska. [karpatinfo.net – 2015/01/11 - 20:27]

13. Mindennapi élet

dácsa < ukr., or. дача – 1. nyaraló; 2. kerti lak, házikó; — Az újságírók számára a hétvégén bemutatott dácsa lakatlan volt. [karpatinfo.net – 2014/02/24 - 10:42]

szotek < or. сотка – földrészleg; a hektár század része; — Gyengébbek kedvéért: a szotek magyarul: ár. [karpatalja.ma – 2013/11/28]

14. Gasztronómia, ételek, italok

pirog < ukr. пиріг; or. пирог – töltött lepény; — Az előkészített pirogokat lisztezett deszkán kb. 30 percig pihentetjük. [karpatinfo.net – 2013/01/23 - 16:38]

pelmenyi < ukr. пельмені; or. пельмени – 1. húsos derelye; — Rendelhető babgulyás, bogrács, pelmenyi, kremzli ... [karpatalja.ma – 2015/06/09]

15. Növények

grecska < ukr., or. гречка – tatárka, hajdinakása (Fagopyrum Gaerth); — Eltűnt a boltok polcairól a grecska. [karpatalja.ma – 2011/05/07]

16. Ruházat

pufajka⁹ < ukr., or. фуфайка – 1. vattakabát, pufajka, 2. kötött alsóruha, trikó; — Egyetlen vidéknek sem népviselete a pufajka. [karpatinfo.net – 2012/10/25 - 16:46]

8 Bizonyos szláv eredetű szavak a magyar nyelvben is meghonosodtak. Ezek között a legtöbb a gazdasági és politikai élettel kapcsolatban létrehozott szakszó (korabeli neologizmus).

9 A címszó, s a vele megnevezett ruhadarab az orosz hadsereg magyarországi állomása révén a magyar nyelvben negatív érzelmi töltettel szintén ismert.

Összegzés

Az a hipotézisünk, hogy a kárpátaljai magyar hírportálokon, ahogyan helyi magyar nyomtatott sajtóban is, gyakran előfordulnak orosz és ukrán kontaktuselemek, bizonyítottan tekinthető. E szavak sok esetben a magyar megfelelőikkel párhuzamosan, azok jelentését egyértelműsítve használatosak, de előfordul, hogy az államnyelvi kontaktuselemek teljes mértékben kiszorítják a standard magyar megfelelőt. Az államnyelvi kontaktuselemek megjelenése a kárpátaljai magyar hírportálokon nem egységes, s így többféle megjelenési formával találkozhatunk. A személynevek és az ukrainai pártok névhasználatát illetően sem alakult ki egységes szemlélet. Igazolódott azon hipotézisünk is, mely szerint az egyes publicisztikai műfajokban eltérő gyakorisággal jelennek meg az államnyelvi kontaktuselemek. A kontaktuselemekkel leginkább terhelt publicisztikai műfaj az interjú és a hirdetés. E műfajok a beszélt nyelv alapjaira épülve eredeti formában közlik a megszólaltatott interjúalanyok és a hirdetőik szavait.

A kárpátaljai magyar hírportálok nyelvhasználatában megjelenő államnyelvi kontaktuselemek fogalomköri kategóriákba sorolásával kirajzolódnak azok a nyelvi szintek, ahol a legintenzívebb az államnyelvi hatás. Gyakori a kölcsönzés a hivatali élethez kapcsolódó területeken: foglalkozások, dokumentumok, intézmények és szervezetek neveinek államnyelvi alakjainak használatában. Az ide tartozó lexikai elemek meghonosodására az államnyelvi terminológia kizárólagos használata szolgálhat magyarázatul.

Irodalom

- Asbóth Oszkár. 1893. *A szláv szók a magyar nyelvben*. Budapest.
- Asbóth Oszkár. 1907. *Szláv jövevényszavak. I. Bevezetés és a különböző rétegek kérdése*. Budapest. 1907.
- Balázs Géza. 2000. A média nyelvi normája. *Magyar Nyelvőr* 124 (1): 5–24.
- Balogh Lajos. 1994. A magyar nyelv Kárpátalján. *Magyar Nyelvőr* 118 (2): 27.
- Bárány Erzsébet/Єлизавета Барань/. 2010. Українсько-угорські міжмовні контакти на помежів'ї їх етнічних територій (Вплив угорської мови на лексику творів Закарпатських письменників). In *Teka Komisji Polsko-Ukraińskich Związaków Kulturowych*. Tom V. Lublin. 24–31.
- Benkő Loránd. 1991. A „budapesti iskolá”-ról. *Magyar Nyelv* 87 (1): 1–14.
- Benő Attila–Péntek János. szerk. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve. Tanulmányok, beszámolók, kutatási programok*. Dunaszerdahely–Kolozsvár: Gramma Nyelvi Iroda–Szabó T. Attila Nyelvi Intézet.
- Beregszászi Anikó–Cserniczkó István. 2003. A kárpátaljai magyar személynévhasználat sajátosságai. In *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*, szerk. Cserniczkó István. 153–163. Beregszász: Kárpátaljai Magyar

Tanárképző Főiskola.

- Beregszászi Anikó–Csernicskó István. 2003. Pragmatikai eltérések. In *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*, szerk. Csernicskó István. 163–169. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Borbély Anna. 2001. A nyelvcsere folyamata és kutatása. *Nyelvtudományi Közlemények* 98: 193–215.
- Csernicskó István. 1997. Amit a kárpátaljai magyarság kétnyelvűségéről tudunk. In *Szavak – Nevek – Szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*, szerk. Kiss Gábor és Zaicz Gábor. 88–93. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete.
- Csernicskó István. 1997. „Imja otcsesztvo” (Az apai név használatáról a kárpátaljai magyarok körében). In *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia Előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.) II. kötet*, szerk. B. Gergely Piroska – Hajdú Mihály. 162–167. Budapest–Miskolc: A Magyar Nyelvtudományi Társaság–Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézete.
- Csernicskó István. 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István–Hires Kornélia. 2003. A kölcsönzés. In *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*, szerk. Csernicskó István. 125–138. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2003.
- Csernicskó István–Márku Anita. szerk. 2007. „Hiába repülsz te akárhová...” *Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár: PoliPrint.
- Csopey László. 1881. Magyar szók a rutén nyelvben. *Nyelvtudományi Közlemények* XVI: 270–294.
- Fodó Sándor. 1973. Szláv jövevényszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. *Magyar Nyelvjárások* 19: 41–52.
- Gazdag Vilmos. 2010a. Szláv eredetű lexikai elemek a Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban (Kárpátalja, Ukrajna). In *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig*, szerk. Fábri István, Kötél Emőke. 124–160. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium.
- Gazdag Vilmos. 2010b. A kárpátaljai magyar köznyelv szláv lexikai elemei Zelei Miklós kettézárt falu c. dokumentumregényében. *Acta Beregsasiensis: A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve*. IX. (3): 29–40.
- Gazdag Vilmos. 2013a. Államnyelvi kontaktuselemek a kárpátaljai magyar sajtóban. In *Határhelyzetek VI. Változó világ – változó közösségek a Kárpát-medencében*, szerk. Fedinec Csilla–Szoták Szilvia. 119–242. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium
- Gazdag Vilmos. 2013b. Nyelvhasználati sajátosságok a Beregszászi Járási Kórházban. *Acta Academiae Beregsasiensis: A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola*

- tudományos évkönyve*. XII (1): 229–238.
- Kelemen László–Szoták Szilvia–Göncz Lajos. 2009. *Tannyelvválasztás a kisebbségi régiókban: Tájékoztató füzet burgenlandi magyar szülőknek és pedagógusoknak*. Budapest: Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala.
- Kniezsa István. 1942. Magyar–szláv nyelvi érintkezések. In *A magyarság és a szlávok*, szerk. Szekfű Gyula. 189–205. Budapest: Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karának Magyarságtudományi Intézete és a Franklin-társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda. Újabb kiadás: 2000. 137–153. Budapest: Lucidus Kiadó.
- Kniezsa István. 1955. *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*. I. k. 1–2. Budapest: Akadémia Kiadó.
- Kótyuk István /Ковтюк И.И./ 2007. *Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре*. Под редакцией и с предисловием А. Золтана. Ниредьхаза.
- Kovács Ádám. 2004. Tudomány és áltudomány. *Debreceni Szemle* 12 (2): 307–314.
- Lanstyák István. 2014. *Nyelv alakítás és nyelvi ideológiák*. Pozsony: Comenius Egyetem.
- Lanstyák István–Szabómihály Gizella. 1997. *Magyar nyelvhasználat – iskola, kétnyelvűség*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Lizanec Péter /Lizanec Petro/. 1970. *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyagai alapján)*. Egyetemi jegyzet. Uzshorod: Az USZSZK Felső- és Szakközépoktatásügyi Minisztériuma, Uzshorodi Állami Egyetem.
- Lizanec Péter /Lizanec Petro/. 1993. Ukrán valamint orosz elemek a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. In *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*. 50–56. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Márku Anita. 2008. *Érvényes történetek Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar fiatalok körében*. Monográfia. Rákóczi-füzetek XLVIII. Ungvár–Beregszász: PoliPrint Kft.–KMF.
- Melich János. 1910. *Nyelvünk szláv jövevényszavai*. Budapest: A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 13.
- Miklosich, Franz. 1871. *Die slavischen Elemente im Magyarischen*. *Denkschriften der phil-hist. Classe der Kais*. Wien: Akademie der Wissenschaften, 15. Band.
- Papp Z. Attila. 2009. A kisebbségi sajtó értelmezési keretei. *Pro Minoritate* tél: 3–20.
- Péntek János: A magyar nyelv erdélyi helyzete és perspektívái. In *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*, szerk. Fedinec Csilla. 136–152. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság.
- Szabó Gabriella. 2008. Internetes portálok médiaszociológiai és politológiai elemzése. *Politikatudományi Szemle* XVII (4): 57–76.
- Szilágyi N. Sándor. 2008. A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban. In *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*, szerk. Fedinec Csilla. 105–106. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön

Elnöki Bizottság.

Szoták Szilvia. 2009. Törvényes garanciák és gyakorlat a horvátországi, szlovéniai és ausztriai magyarság életében. *Magyar Tudomány* 170 (11): 1321–1328.

Udvari István. 1997. A ruszin (kárpátukrán) – magyar együttélés tükröződése Dmitro Kesely: Hoszundragosi c. művében. In *Szavak – Nevek – Szótárak Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*, szerk. Kiss Gábor–Zaicz Gábor. 423–435. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete.